

JIŘÍ OLŠOVSKÝ

SLOVNÍK FILOZOFICKÝCH POJMŮ SOUČASNOSTI

3., ROZŠÍŘENÉ A AKTUALIZOVANÉ VYDÁNÍ

GRADA®

Vítkovi

JIŘÍ OLŠOVSKÝ

SLOVNÍK FILOZOFICKÝCH POJMŮ SOUČASNOSTI

 GRADA®

epikureismus • epistémé • epistemologie • epistemologické překážky • epocha vlády aktuálního • epoché • Ereignis • Erlebnis • erós • Erschrecken • Es gibt • esence • esencialismus • eschatologická víze • eschatologiebyť • eschatologieneosobnosti • ezoterismus • essentia • estetika • etická excendence • etika • etika prostředí • étos • evidence • evidentní názor • evoluční ontologie • evropský buddhismus • excendence • existence • existence předchází esenci • existenciál • existencialismus • existenciální • existenciální analýza • existenciální antropologie • existenciální fenomenologie • existenciály • existenciální • extatičnost pobytu • extáze • fakticita • falzifikace • fantazie • fenomén • fenomenalita • fenomenologické pole • fenomenologická diference • fenomenologická epoché • fenomenologická chronologie • fenomenologická redukce • fenomenologická reflexe • fenomenologická skutečnost • fenomenologický postoj • fenomenologický přístup • fenomenologie • fenomenologie celku světa • filozofická antropologie • filozofická ekologie • filozofická víra • filozofický údiv • filozofie • filozofie

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována ani šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

PhDr. Ing. Jiří Olšovský, Ph.D.

**SLOVNÍK FILOZOFICKÝCH POJMŮ SOUČASNOSTI
3., rozšířené a aktualizované vydání**

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 4578. publikaci

Odpovědná redaktorka PhDr. Pavla Landová
Sazba a zlom Antonín Plicka
Návrh a zpracování obálky Antonín Plicka
Počet stran 336
Vydání 3., v nakladatelství Grada Publishing 1., 2011

Vytiskla tiskárna FINIDR s.r.o., Český Těšín

© Grada Publishing, a.s., 2011

ISBN 978-80-247-3613-6 (tištěná verze)

ISBN 978-80-247-7194-6 (elektronická verze ve formátu PDF)

Obsah

ÚVODEM	7
SLOVNÍK A–Ž	9
VÝBĚROVÁ FILOZOFICKÁ LITERATURA	301
JMENNÝ REJSTŘÍK	303

Úvodem

Skutečnost se neustále vyvíjí, mění, a podle toho dochází i ke změnám v myšlení. Aby mohl být člověk se svým vědomím v souladu s dobou, ve které žije, měl by rozumět základním filozofickým pojmům: jen tak s nimi bude moci náležitě pracovat a používat je ve své činnosti. Tento slovník odráží základní pohyby současného filozofického myšlení. Současnost je zde zároveň míněna ve smyslu významu veškerého dosavadního podstatného filozofického myšlení pro dnešek. Slovník pojmů přístupnou formou (zejména na základě fenomenologie a hermeneutiky) přibližuje tu oblast vědění, která je dnes nejdůležitější, a sahá tak k pramenům lidského života a veškeré existence. Odtud se lze orientovat v dalším směřování tvůrčího života, otevírat se novým horizontům v oživené perspektivě probleskující naděje na lepší život. Filozofický slovník (jde již o třetí, podstatně prohloubené a rozšířené vydání) tak může dobře posloužit studentům filozofie, učitelům, novinářům, sociologům, politologům, právníkům, politikům a všem, kdo nechtějí být uvězněni v jednorozměrnosti svého myšlení a naopak směřují k hlubšímu pohledu na život. Seznámení se základními filozofickými pojmy a skutečnostmi se může stát podnětem k dalšímu vlastnímu zkoumání a otevírání se myslivému a básnivému životu. V tomto duchu je i svým stylem pojat celý slovník.

Jednotlivá hesla slovníku si navzájem odpovídají a odkazují na sebe tak, že v souhrnu vytvářejí svébytnou filozofickou encyklopedii. Osobnosti spjaté s vývojem filozofického myšlení jsou uváděny vždy v příslušných heslech a jejich stručné charakteristiky najde čtenář ve jmenném rejstříku. Hesla vznikala z promýšlení celku filozofické literatury, včetně dějin filozofie, i soustavným studiem aktuálních filozofických problémů. Nesnažím se o neuchopitelnou úplnost, spíše se zaměřuji na témata, jež považuji za nejdůležitější, a stejně tak chci připomenout pojmy mnohdy již pozapomenuté, ale pro lidskou existenci v dnešním světě stále platné.

Jiří Olšovský

SLOVNÍK A–Ž

A

absolutní bytnost

hegelovský termín, který značí BYTÍ O SOBĚ, které je založeno v sobě samém. Jednotlivé JSOUCNO je naproti tomu BYTÍM PRO SEBE, je něčím jedinečným; souvisí se sebezpoznáním, jež se uchopuje jako moment ABSOLUTNA. Vztah jsoucna (VĚDOMÍ) k jiným jsoucnům (předmětům) je bytím pro jiné.

absolutní idea

nejvyšší duchovní PRINCIP, poslední realita univerza, CELEK, BŮH zejména hegelovské filozofie; z tohoto principu (ABSOLUTNO ve svém nejkonkrétnějším určení) vzchází (vzniká) i svět, příroda, člověk se svým myšlením.

K absolutní ideji vede čisté nekonečné myšlení, absolutní poznání absolutní subjektivity (*G. W. F. Hegel*); tak je člověk ve svém duchu součástí absolutní ideje. Sebezochopení, sebezpoznání je forma, v níž se v člověku a. i. vrací k sobě.

absolutní idealismus

druh idealismu (*G. W. F. Hegel, J. G. Fichte, F. W. J. Schelling*), kde totalita BYTÍ ve svém CELKU (absolutní SUBSTANCE) je SUBJEKTEM, který má nadindividuální charakter, který je nekonečný a výlučně zprostředkován sám sebou. Totalita bytí je tímto subjektem přímo vytvářena, produkována. A. i. pojímá člověka jako nástroj absolutního DUCHA.

Absolutním idealismem je např. i novohegelovství (*B. Bosanquet, F. H. Bradley, T. H. Green, J. McTaggart*); ukazuje svět jako duchovní a konkrétní celek; duch je pramenem vši aktivity, konkrétním celkem. Diskurzivní myšlení (jež vzešlo již u *Parmenida*) nemůže postihnout duchovní skutečnost v její celistvosti; pravda je určitým ideálem, který nemůže být ve své úplnosti nikdy postizen; dialektika absolutní a relativní pravdy není absolutními idealisty přijímána.

absolutní poznání

hegelovský termín, který označuje stav, kdy VĚDOMÍ dospívá k nejadekvátnějšímu (pravdivému) POZNÁNÍ, dosahuje až VĚCI O SOBĚ, jak je ve své PRAVDĚ. V tomto bodě (ryzí poznání, absolutní VĚDĚNÍ mudrce) je vědomí zajedno se skutečností (realitou).

U *E. Husserla* je transcendentální vědomí (poznání) absolutní jakožto konstituující předmětnost předmětu.

absolutní subjektivita

viz **transcendentální subjektivita**

absolutno

nejvyšší (nepodmíněné) BYTÍ; dokonalá, absolutní realita, SKUTEČNOST sama; JEDNOTA protikladů (PROTIKLADY spjaté jednotou); inteligibilní (duchovně poznatelný) CELEK, BŮH, TAJEMSTVÍ bytí. METAFYZIKA se snaží o uchopení absolutně jsoucího bytí, a to skrze poznatky o PODSTATĚ.

J. A. Komenskému šlo o vztah k absolutnu, odkud plyne celkový smysl. *F. H. Jacobi* pojmal a. jako nepodmíněného ducha a integroval do něho člověka, který ho poznává svým rozumem. Pro *J. G. Fichta* vystupuje a. jako absolutní já (subjekt). U *F. W. J. Schellinga* je a. (identično) temným základem všeho jsoucna, identitou ducha a přírody, subjektu a objektu, ideálního a reálného; je uchopen jen intuitivně či v inteligibilním (rozumějším) názoru. Objektivací absolutna jsou ideje v absolutním poznání. Z pohledu *G. W. F. Hegela* je absolutní ideou, absolutním duchem, bohem; a. je tvůrčí, je absolutním začátkem i pro myšlení; idea se dá uchopit absolutním, pojmově dialektickým poznáním. *Hegelova* filozofie ducha vystupuje nad subjektivní a objektivní dimenzi k absolutnímu duchu (ideji) jako nejvyššímu stupni. Absolutnu (duchu) náleží jak duchovní, tak přírodní skutečnost, mezi nimiž je třeba hledat harmonii. A. po svém sebezvnějšnění v přírodě dospívá v průběhu lidských dějin opět k sobě; příroda a dějiny jsou aspekty jeho sebeuskutečnění. Sebeuvědomění absolutna se děje ve filozofii, v myšlení; vlastním hy-

batelem myšlení je a., kdy se vědomí poznává ve své bytnosti a jako nikoli oddělené od absolutna. Lze se tak podílet na sebevědomí absolutna, jež v člověku nějakým způsobem je. Člověk se tudíž ve stupních dialektického vývoje stává sebe-vědomý a může dosahovat na cestě k absolutnu absolutního vědomí (vědění, poznání).

Také **S. Kierkegaard** mluvil o participaci (účasti) na absolutnu; jedinec má absolutní cíl v absolutním vztahu k absolutnu; sama individualita (osobnost) člověka je již absolutnem, jak je sama sobě svým vlastním cílem, smyslem, projektem (rozvrhem), riskuje život ducha, není ovládána smysly. Existenciální dialektika vede k absolutnu. Ve vidění **F. Nietzscheho** je jediným absolutnem vznikání, dění.

Člověk je u **M. Schelera** vskutku člověkem, usiluje-li o a.; je schopen i obětí pro a.; jen tak dává smysl skutečnosti a naplňuje ji svou jedinečnou svobodou. **L. Klíma** se silou své absolutní vůle snažil převést v a. **F. H. Bradley** mluvil hegelovsky o „úplném systému“ jako absolutnu. A. jako filozofii všejednoty (absolutního bytí, boha) rozpracovali **V. S. Solovjov**, **S. L. Frank**, **P. A. Florenskij** aj. Jde o zkušenost s „úplně jiným“ (absolutní realita), co nás však může radikálně přibližovat pravdě. Tato filozofie spěje k sjednocení člověka s absolutnem, k jednotě hmotného a duchovního živlu. Z člověka se stává bohočlověk, sjednocený s božským bytím (**J. Feber**). Podle **H. Bergsona** může být a. dáno jen v intuici, v bezprostředním vhledu filozofa do věci. A. má dvě stránky: ducha, jemuž odpovídá metafyzika, a hmotu, již se snaží pochopit věda. U **E. Husserla** je a. užíváno ve smyslu nerelativního.

A. se podle **J. Patočky**, **M. Heideggera** může otevřít člověku v momentech konečné zkušenosti, kdy naplňuje svou svobodu a přináší bytí. Otázka po absolutnu (nekonečnu, celku) se jako již u **Sokrata** nepopírá; lze se k němu přibližovat (přibližování). I **M. Buberovi** je a. zasazeno do času, uskutečňuje se skrze člověka. Přes své nejisté postavení

má člověk spět k absolutnu (**P. Wust**). Způsobem (modem) absolutna (nekonečna) je **E. Lévinasovi** enigma. Z hlediska **M. Theunissen**a a. vytrhává jedince ze sebe tak, že jeho svoboda je již svobodou druhého. Kritiku postmoderního odmítání absolutna podal **T. Eagleton**.

V meditaci a v metafyzickém postoji se lze opět navracet v mír absolutna.

abstrakce viz duch abstrakce absurdno

to, co vzhází z hrůzy a nesmyslnosti BYTÍ; otevírá však – u **S. Kierkegarda** – sféru VÍRY, jež je z hlediska běžného (přírodního) ROZUMU absurdní (jako již u **Q. S. F. Tertulliana**). Za absurdní považuje běžný lidský pohled PARADOX víry (ten je spjat s paradoxem VTĚLENÍ, kdy věčné/božské vchází do sféry časného).

Dále je u **Kierkegarda** zdůrazněn paradoxní a nadracionální charakter niterného života existence ve vztahu k sobě i k transcendenci; jde o a. spojení božského s lidským. A. se stává jediným předmětem víry; víra v a. (boha jako paradox) je pak vztahem k věčnosti, nekonečnosti, něčemu úplně jinému. Je třeba vykonat „pohyb absurdna“, podržet svůj rozum u absurdna, aby jedinec navázal absolutní vztah k absolutnu; musí se ubírat k „hrůze paradoxu“. Lidská existence se tak klade pod absurdno.

U **A. Camuse** se pocit absurdna (absurdity) rodí z náhlého uvědomění nepřítomnosti smyslu ve světě. Východiskem z absurdity je pak revolta (vzpoura) proti nesmyslu, přijetí konečnosti naší existence, její naplňování smyslem, kdy se stáváme sebou samými. Skutečnosti je třeba hledět do tváře bez klapky na očích, a tak „žít absurdně“; vědomí přítom směřuje k sebeprobuzení (sebepotvrzení). Jedním z prvních zjevovatelů moderní absurdity byl **L. Klíma**. **J. Němec** spěl absurditou k odhalování smyslu věcí a jevů. Podle **A. Schopenhauera** se absurdní svět vrhá zpět do nicoty.

actualitasviz **úděl bytí****afekce**

podle **I. Kanta** základní charakter POZNÁNÍ, v němž spolupůsobí samozřejmě i PŘEDMĚT; předmět se jakoby přičiňuje (lat. *adfacere*), afikuje (dotýká) nás, dává se poznávající SUBJEKTIVITĚ V NÁZORU. Protikladem a. je TRANSCENDENTÁLNÍ APERCEPCE.

afekt

silné citové pohnutí (PUDOVĚ podmíněné), jež se přičiňuje (lat. *adfacere*) na našem prožívajícím lidství; vnímáme jen to, co se nám dává jako aktuální, čímž se nám zakrývá celek jsoucího (**B. Spinoza, I. Kant, F. Nietzsche, M. Heidegger**). Již **Aristoteles** rozlišoval a. RADOSTI, SYMPATIE, SOUCITU, zloby, žádoslivosti, závisti, nenávisti aj.

afirmace

u **F. Nietzscheho** BYTNOST VŮLE K MOCI, směřující k nadlidství; zvedá se z NEGACE (zároveň je schopna jakožto tvůrčí bořit, ničit); produkt MYŠLENÍ aktivního ŽIVOTA, neseného formulí *AMOR FATI*. **Nietzsche** se tu snaží afirmovat (potvrdit) VĚČNÝ NÁVRAT TĚHOŽ a aktivní uskutečňování, stávání se aktivním. Takto jedinec dospívá k dionýské afirmaci života (přitaká se SVĚTU, DĚNÍ, NÁHODĚ, tanci, stání na vlastních nohou, SMÍCHU ap.), k potvrzení vůle k moci. Dionýskou afirmaci je třeba rozvíjet (**G. Deleuze**).

agathon

řec. DOBRO, způsobilost, přiměřenost, vhodnost; závaznost ve smyslu určující podmínky (BYTÍ), pravěc všech věcí. U **Platona** je idea dobra PŘÍČINOU všeho správného a KRÁSNÉHO. Základním rysem IDEJE je právě agathon.

aisthésisviz **vjem, vnímání, vidění, smyslovost****aition**

řec. výraz pro to, co závazně způsobuje, že JSOUČÍ je tím, čím je; jde o „zaviňování“ (nasměrování, orientování, zdůvodňující

zakládání), vykazující bytostný (podstatný) rys BYTÍ. KAUZALITA (*aitia*: příčina) je pouze odvozený způsob bytostné (ontologické) přičinnosti (**M. Heidegger**).

akcidensviz **predikát****akt**

čin, konání; BYTÍ konstituované ve svém ČINU; u **F. Brentana** jsou psychické fenomény akty, když se vztahují k nějakým předmětům; mají tedy INTENCIONÁLNÍ charakter. Podobně **E. Husserl** ve své FENOMENOLOGII uvažoval o zkušenostních (pojímajících, intencionálních) aktech intencionálně zacíleného VĚDOMÍ, tedy o vjemových (názorových, vizuálních) aktech a nevjemových aktech (vzpomínkové, volní, práci, mluvní akty ap.), o POZNÁVACÍCH (NOETICKÝCH, IMANENTNÍCH) aktech naplňujících se v dosažené EVIDENCI (pravdě).

aktuálníviz **věk vlády aktuálního****alétheia**

řec. výraz pro neskrýtosť samu (jak již u **Parmenida, Platona**, v řec. tragédii a básnictví), jež patří ke smyslu PRAVDY (pravda jako a. je pravdou/SVĚTLINOU bytí); původní BYTNOST pravdy, předchází každému JEVENÍ pravdy; neskrýtosť sama jakožto sféra předcházející každému jevení, ukazování se; OTEVŘENOST, která nechává vystupovat vše zjevné jsoucí (příroda, svět, člověk, bohové); základní horizont zpřístupnění jsoucího (přístupnost, zjevnost); umožňuje každé ukázání se (UKAZOVÁNÍ) jsoucího i myšlenkový přístup k němu; uvádí do ODKRYTOSTI; sama podstata myšlení (aletheiologické myšlení), jež je totožná s PRAVDOU BYTÍ, S LOGEM (BYTÍ, ŘEČ).

Neskrýtosť (odkrytosť jako a.) nechává vystupovat vše jsoucí ve zjev; poskytuje teprve u **M. Heideggera** pravdu ve smyslu správnosti, shody a jistoty vědění. Prvotně zakoušena je tedy pravda jako neskrýtosť,

jako soubor (hra) mezi skrytím a odkrytím. Zkušenost s touto pravdou umožňuje každé díle odhalování jsoucích v jeho pravdě v bytostném tázání. Tázání po alétheii je tázáním po bytí, po jeho pravdě; pravda je základním rysem bytí samého. *Platon* podle *M. Heideggera* převedl neskrytost v pouhou odkrytost jako správnost zhlédnutí ideje poznávajícím subjektem, a tak se zploštila původní neskrytost jakožto základní rys jsoucna samého. Bytí se více nezjevuje jako ta kvalita, jež je zároveň skrytá i zjevující se přítomností jsoucna. Ontologická pravda (a.) odkrývá jsoucna v jejich bytí; jde o odkrytost bytí, odtržení od skrytosti (*lêthê*) jako zdroje původní plnosti bytí (prabytí), původní bytnosti pravdy. Skrytost je původní nositelkou všeho odkrytí. Je třeba ptát se po smyslu bytí jako procesu alétheie (pravdy). Pravda jako taková je odkrýváním, zjevováním (*alêtheuein*) jsoucna, jež je nechává „být“; je tvůrčím vynášením ze skrytosti: člověk je schopen přistupovat k neskrytosti, zjevovat bytí jsoucího (jak již do určité míry u presokratiků). Vztahem k neskrytosti je určována i bytnost člověka. Neskrytost (jakožto světlina) se proměňuje v dějinách (bytí); záleží na porozumění jsoucímu, zacházení s ním, na způsobu vztahování se k sobě, k vlastnímu lidskému bytí (tubytí, bytí sebou): odtud pochází povolnost k odkrývání, k tvoření a budování.

alterita

viz **jinakost**

ambigvita

dvojsmyslnost, podvojnost, nejednoznačnost, obojakost; podle *M. Merleau-Pontyho* dvojznačnost, která spočívá v neodlučitelnosti smyslu a znaku; zabráňuje završenosti výrazu, smyslu, rozumu. SMYSL sousedí s nesmyslem, ROZUM s nerozumem. A. však neznamená permanentní kontradikci. Tajemstvím ambigvity je „dobrá hyperdialektika“, DIALEKTIKA bez SYNTÉZY, schopná diferencovat a integrovat do jediného univerza dvojaký či mnohoznačný smysl, kdy se zároveň pře-

kračuje dvojznačnost (jako již u *Platona*, *S. Kierkegarda*). V takovém dialektickém vztahu jsou slovo a bytí.

Svět sám je neprůhledný a mnohoznačný.

O ambigvité pojednali taktéž *J.-P. Sartre* a *A. Waelhens*.

amor fati

láska osudu; u *F. Nietzscheho* přijetí iracionální (nadlidské, nebožské) nutnosti v jádru DĚNÍ, jež je také synonymem NÁHODY; fatální předurčenost všeho jsoucna: u silných vystupuje a. f. jako láska k OSUDU, kdy jedinec miluje svůj osud (postoj přitakání životu a bytí vůbec); u slabých pak vystupuje jako slepá pokora vůči osudu, jako „fatalismus bez reptání“.

Osud je konečností *Nietzschemu* věčnost plnosti dění jsoucna v celku. A. f. je pak zjasněná vůle k soupatřičnosti se jsoucnem v celku, kdy jedinec se ve jsoucnu chová jako tvůrce a při tom chce věčný návrat téhož (stále a znova, „žít nebezpečně“); jde o radostné (dionýské) a důvěřivé oddání se (přitakání) osudu při stupňování své existence; je zároveň tvořivé i bořivé (co se týče iluzí). Každé jsoucí (i vlastní) je přiváděno do nejvyšších možností svého bytí.

anabasis

viz **démonické**

analogie

obdoba, podobnost – obdoba předmětů na základě nějakých společných rysů (v myšlení i ve vědě). Ve svém BYTÍ se dvě věci mohou shodovat (odlišovat) a tím se navzájem ozřejmit. Nově na analogii mezi BOHEM a stvořením poukázal *E. Przywara*. V bytostné analogii se k sobě dostává (odpovídá si) bytí a řeč, básnické slovo (*M. Heidegger*).

analytická filozofie

metoda filozofického myšlení, vycházející z empirie (EMPIRISMUS) a LOGIKY; vede k přesnějšímu vyjadřování, jasnosti a myšlenkové přehlednosti; někdy se ztotožňuje s analytickou filozofií jazyka: ta se zabývá smyslem a významem jazykových

výrazů. Jako TEORIE VĚDY se a. f. vztahuje na zkoumání problémů vědeckého poznání a utváření teorií.

A. f. klade důraz na logickou formu (logizace, logicismus, logistika); může někdy vést k nepochopení smyslu řeči, k pojmové scholastice postrádající skutečný filozofický smysl, hledání pravdy. Analýza jazyka, tíhnoucí k jednoznačnosti a určitosti, vystupuje kriticky (pozitivisticky, scientisticky) proti metafyzickému myšlení. Její počátky lze nalézt u *G. Fregeho*, *L. Wittgensteina*, *B. Russella*, *G. H. Wrighta*, *G. E. Moora*, *E. Anscombeové*. Dále se jedná o logický pozitivismus Vídeňského kruhu (*R. Carnap*, *M. Schlick*, *O. Neurath*, *H. Reichenbach*), o polskou větev analytického filozofování (*K. Ajdukiewicz*, *J. Łukasiewicz*, *S. Leśniewski*, *T. Kotarbinski*, *A. Tarski*). *P. Ricoeur* se pokoušel o dialektiku analytického myšlení a fenomenologie. O smíření analytické a kontinentální tradice usiluje z kantovských pozic *M. Friedmann*. *P. Bieri* zdůrazňuje takovou orientaci v myšlení, jež je s to se pohybovat mimo rozpor mezi analytickou a kontinentální filozofií. Dalšími představiteli analytické filozofie jsou *D. Davidson*, *J. Fiala*, *P. Kořátko*, *J. Peregrin*, *P. Tichý*, *V. Svoboda*, *E. Tugendhat*, *W. V. O. Quine*, *R. Rhees*, *P. F. Strawson*, *M. Zouhar*.

analytika existenciality existence

viz **existenciální analýza**

analytika tubytí

viz **existenciální analýza**

analýza

rozkládání CELKU na části; myšlenková a. rozlišuje jednotlivé části myšlenkového předmětu, tématu, myšlenkové směsi (amalgámu) ap. Jemnou filozofickou analýzu (FILOZOFOVAT KLADIVEM) je třeba spojovat s dionýskou (AFIRMATIVNÍ) destrukcí (*F. Nietzsche*, *G. Deleuze*). V syntetickém postupu se části opět spojují v konkrétní celek.

analýza existence

viz **existenciální analýza**

Anfang

viz **počátek**

animal laborans

viz **homo faber**

animal rationale

viz **animal symbolicum**, **homo brutalis**, **racionalita**, **subjektivismus**, **základní metafyzické stanovisko**

animal symbolicum

pojetí člověka jako živočicha žijícího v SYMBOLICKÉM rozměru skutečnosti. Člověk je (u *E. Cassirera*) definován svou činností a jejími výsledky, svou kulturou. Jde o širší pojetí člověka než jako *animal rationale* (člověk rozumový).

Anlage

viz **zařízení**

antropický princip

vědecká představa, podle níž byl inteligentní ŽIVOT předem naznačen ve struktuře vesmíru, v zákonech přírody; KOSMOS takto byl pro ČLOVĚKA učiněn obyvatelným.

Podle jedné verze jsou fyzikálně-chemické podmínky ve vesmíru právě takové, aby umožnily existenci člověka, který pak je schopen své podmínky nazírat a poznávat; vesmír tak dospívá k sebeuvědomění. Také život na naší planetě je cílem vesmírných vývojových procesů (*B. Carter*, *P. Davies*, *N. Bostrom*). Lze se však zároveň domnívat, že ve vesmíru nejsme něčím výlučným (vzhledem k předpokládané existenci multi-verza – mnoha vesmírů).

antropismus

Masarykovo pojetí nové filozofie, jež má být ve své podstatě etická, humanistická, realistická, vycházející z ČLOVĚKA; ten má být měřítkem všech věcí; zároveň je jeho život viděn z hlediska věčnosti (lat. *sub specie aeternitatis*).

antropologie

viz **filozofická antropologie**, **hlubinná antropologie**

antropologický obrat

objasňování jednotlivých předmětů zkušenosti především z vlastností lidského

poznání (*I. Kant*). Doposud bylo poznání vykládáno zejména z působení předmětů na ČLOVĚKA.

Odtud pochází interpretace člověka, která ho povyšuje na tvůrce dějin, kdy skutečnost je jen prostředkem jeho seberealizace, absolutní autonomnosti a svobody. To může vést k bezbřehému subjektivismu a nihilismu.

Anwesen

viz **přítomnění, přítomno**

apeiron

řec. neomezeno, bezmezno, otevřeno – *Anaximandrův* výraz pro POČÁTEK (prazáklad, BYTÍ, nezjevné), z něhož se jsoucna vynořují a zase do něho zapadají; sám princip (*arché*) jsoucího, ZÁKLAD, z něhož jednotlivé věci existují.

Nabytí tvaru, vymezení jsoucího pak vyjadřuje polární pojem *peras*; věc zde (v přítomnosti) stojí ve svých mezích, ukazuje se ve svém vzezření (tvaru, *eidos*); tak vzniká představa bytí jakožto přítomnosti (právě zjevného). Tvar se stal bytostným určením jsoucího.

apercepce

pojímání, přivlastňování si představ (uvědomění si, chápání, pochopení, VNÍMÁNÍ mého vnímání, vyznění); může mít empirický charakter, anebo (jak tomu je od *I. Kanta*) čistý charakter (původní, čistá, TRANSCENDENTÁLNÍ a.). Empirická a. je akt, v němž si poznávající SUBJEKT přisvojuje (připisuje, přivlastňuje) empirické představy. Čistá (transcendentální) a. je tím sebevědomím, které vytváří představu „já myslím“.

A. tak zakládá mojskost (viz též sebeafekce) představ (jsou veskrze představami poznávajícího subjektu). Ze syntetické jednoty a. (subjektu) vzhází veškeré rozvažování, myšlení a transcendentální filozofie. Myšlení je tak totožné s činností a.; záleží na zpřítomnění schopnosti a.

U *E. Husserla* je a. naše formující zaměřenost (otevřenost, nastraženost) v určitém směru, vedoucí k percepci ideje předmětu;

naše zkušenost je aktivně intencionální. V sebe-apercepci získáváme své personální já (zkušenost se sebou samými).

apodiktický

naprosto jistý, radikálně evidentní. Idea apodiktičnosti je v *Husserlově* fenomenologii ideou nahlédnutí (zření) EVIDENCE, vedoucí k evidentní SAMODANOSTI jevů. Zdrojem apodiktického poznání je u něho čistá TRANSCENDENTÁLNÍ SUBJEKTIVITA (sebe-danost). V apodikticitě „já myslím“ mu tkví vyjasňování apriorního (podstaty).

apofansis

viz **soud, výpověď**

apollinské

viz **dionýské a apollinské**

apologetické vědomí

podle *A. Hegedüse* VĚDOMÍ, jež konzer-vuje stávající státní instituce a zavedený systém moci. Vede ke stagnaci společnosti, k represivnímu udržování moci pomocí dosazených nomenklatur a oligarchií.

A. v. se může usadit i v demokracii. Lékem na to je činnost nezávislých skupin a hnutí (disent). Systém ideologické kontroly, kterou zavádí ekonomická (finanční) a politická oligarchie, vede podle *V. Bělohradského* ke vzniku apologetického vědomí, jež ochromuje svobodný dialog ve společnosti.

aporie

z řec. bezvýchodnost, nesnáž, obtíž – obecně neřešitelnost daného problému kvůli rovnosti PROTIKLADNÝCH ARGUMENTŮ.

U *Sokrata* sloužila a. jako výchozí bod pro uvědomění vlastní nevědomosti, jež posléze mohla vést k zdůvodněnému (založenému) poznání.

Paradoxně, aporeticky se dává dar bytí samého; aporetické struktury daru zkoumá filozof.

aprezentace

zpřítomnění a uvědomění si JSOUČÍHO, jež na rozdíl od vlastního VNÍMÁNÍ a uvědomování (prezentace) je uvědomováno jako spolupřítomné a takto (jako např. jiné já, cizí subjektivita) zakoušeno.

Tak spolu se svým tělem si podle *E. Husserla* můžeme aprezentativně uvědomit i druhého, nikoli ovšem originálně (bezprostředně). Od druhého jsme oddělení „propastí“. Prezentace a a. splývají v jediném vnímání jsoucích. Proti radikalismu *Lévinasovy* etiky *J. Derrida* obhajoval *Husserlovo* pojetí a., chápání neredukovatelnosti druhého.

apriorní

čistě neempirické (za hranicí smyslové zkušenosti), týkající se LOGICKÉHO myšlení; u *I. Kanta* jsoucí před vším skutečným vnímáním a zakoušením.

Apriorní poznání je tedy nezávislé na zkušenosti, je samo ze sebe (logicky) jisté; vyznačuje se nutností a obecností. Právě v transcendentální filosofii jde o apriorní poznání.

E. Hartmann spojoval a. sféru s nevědomou sférou. U *E. Husserla* se a. vztahuje k ideálním možnostem poznání; podstata je nazírána v eidetickém zření podstat. Podle *M. Schelera* vede a. náhled k pochopení bytnosti věcí, dějů, druhých; hovořil také o hodnotovém, emocionálním apriori. – Lze uvažovat i o apriorních duchovních dispozicích jako základu subjektivity.

areté

řec. výtečnost, zdatnost, dokonalost, ctnost – to, co ČLOVĚKA vede ke svému bytostnému uplatnění a uskutečnění (*Platon*, *S. Kierkegaard*, *F. Nietzsche*), co ustavuje lidský svět svobody a odpovědnosti (*J. Patočka*, *R. Nozick*). Svobodný a neohrožený člověk a. vhlédá do povahy věcí a říká to, co vidí (pravdu). Takto se může zrodit jednota filozofie a politiky.

Nadaný a dobrý politik v sobě podržuje výtečnost a zdatnost (renesanční *virtú*) skutečného vladaře (*N. Machiavelli*).

argument

úsudek; poslušnost TVRZENÍ, sestávající z předpokladů (premís – tvrzení, jež pokládáme za pravdivá) a závěru (teze – tvrzení, jehož pravdivost dokazujeme). Je-li a. LOGICKY správný (platný), pak závěr

logicky vyplývá (je dokazatelný) z předpokladů.

arché

řec. počátek, pramen, původ, zdroj (bytí), vláda, zakládání, princip – to, z čeho něco povstává (*fýsis*) a má v tom svůj POČÁTEK (pohybu), to, co zároveň vládne nad oním vzházejícím. Jde tedy o předmetafyzické určení BYTÍ (*Platon* s jeho pojetím ohně jako první a.). Odtud může vzejít i myšlení počátku (prvotní/počáteční myšlení), určení bytí jakožto počátku, jakožto *fýsis*. Počátek je třeba myslet (*M. Heidegger*, *J. Patočka*, *L. Benyovszky*). *Telos* (řec. cíl) je to, v čem se počátek završuje.

archeologická analýza

podle *M. Foucaulta* zkoumání vědeckých DISKURZŮ dané doby v jejich živé plnosti, kdy se sledují přerovy a proměny MYŠLENÍ aj.; zároveň se berou v potaz ekonomické a politické poměry doby. Filozofický archeolog zkoumá pravidla, normy a zákonitosti diskurzů v jejich vzájemné hře, snaží se vystihnout SMYSL a VÝZNAM dobových diskurzů a diskurzivních praktik, dodává svým poznatkům rysy určité sjednocující SYNTÉZY; tak se zkoumá, co je pro danou epochu pravdou a co jí není. *M. Merleau-Ponty* hovořil o freudovské archeologii; o vstupu do sféry naší osobní archeologie; mluvil o archeologii lidské existence. Sám výraz „archeologie“ zavedl do filozofie *E. Husserl*.

archetyp

nevědomý předpoklad (ZÁKLAD, substrát, dominanta, PRINCIP), naplněný určitým SMYSEM, emocí; apriorní (preexistentní) FORMA jakožto základ vědomí.

U *C. G. Junga* jsou archetypy apriorně dané obrazy (symboly, ideje, formy) niterné (nevědomé) struktury lidské duše. Bývají mytologické povahy a vytvářejí dominantní horizont jedincova vidění světa; mohou osvětlit hloubku jeho myšlení i jednání. Jimi je teprve nesena konkrétní motivace člově-

ka, jeho osobní dějiny (příběh) i jeho poznání. Jednotlivé, konkrétně jedinečné symboly, vzcházející z archetypů, se mohou projevit v uměleckém či filozofickém díle. Tvůrčí stránku člověka nejlépe vyjadřuje a. dítěte. Nový počátek, nevinnost vznikání, přitakání životu symbolizuje u *F. Nietzscheho* dítě (překonává lví morálku, vůli k moci). Také *R. M. Rilke* vyjadřoval svobodu a tvůrčí opravdovost nezávislé „původní spontaneity dítěte“. Mytologéma zbožštěného dítěte vyjádřil *K. Kerényi*.

askeze

řec. *askésis* – vyřazování životního puzení, SMYSLOVOSTI, PUDOVOSTI; zlohostejnění vůči žádostivosti ap. Šamani (mágové, léčitelé, mystici, hermetici, gnostici) v ústraní pomocí askeze získávají vyšší psychické a duchovní schopnosti (na základě nalezení skrytého, pravého, bytostného já).

Platon viděl filozofii jako „věčné odumírání“, kdy se spěje k duchu, k duchovnímu bytí, k říší čistých idejí a forem. K tomu je třeba náležitý výcvik poznávací a vyjadřovací schopnosti mysli (jako již u *Herakleita*). Pro *A. Schopenhauera* asketické odmítnutí života (vůle k moci) vede k ukončení utrpení. Umělci a filozofové se spíše v niterném povznesení učí zřít ideje. U *F. Nietzscheho* se vyšší člověk (nadčlověk) vytváří askezí, jež je nezbytná kvůli zesílení člověka (nejde o jeho popření a zeslabení); jen tak se dosahuje velikost a pravá přirozenost („jako ze zlata“); podobně přijímal askezi *T. G. Masaryk*. Podle *M. Schelera* je člověk „asketa života“; umí říci „ne“ každé skutečnosti, je s to ji transcendovat (překračovat). Racionalismus je založen na „asketickém ideálu“. *E. Husserl* hovořil o fenomenologické redukci, uzávorkování ap.; obrácením duše do sebe (kontemplace) nacházíme podstaty věci (zření podstat); tak lze přistupovat ke skutečnému bytí. Odvážnou askezi vedoucí k obnově života a smyslu prosazoval *J. Patočka*.

asubjektivní fenomenologie

fenomenologie *J. Patočky*, která se snaží prosvětlit proces zjevování FENOMÉNU (jako

např. *Husserlova* FENOMENOLOGIE), zároveň se ale překonává hranice husserlovského SUBJEKTIVISMU (už u *M. Heideggera*, *J.-P. Sartra*, *E. Finka*).

A. f. nechce být jen analýzou transcendentálních struktur vědomí nebo fundamentální ontologií. Fenomenologie se zde otevírá svým bytostným existenciálně-ontologickým možностям; klade se důraz na pohyb sám jako asubjektivní strukturu bytí, na zjevování samo. Fenomenologie musí podle *Patočky* zohledňovat neredukovatelnost jinakosti jiného (tvrdość reality, druhý člověk), praxi; důraz se přesouvá z reflexe na praxi. Je zachycena dynamika objektivních dějin, jejich dialektičnosť; subjektu (pobytu) se přitom otevírá možnost zachycovat bytí samo, zjevování jako takové (i když se vpsledku vymyká fenomenologickému popisu). A. f. nechává vyvstávat věci, jak jsou ve své pravdě – zároveň se zjevují existenciálně-ontologické možnosti našeho pobytu. Člověk je existenciálně praktická, dějinná a světovorná bytost. Odmítá se redukce objektu na subjekt, ale i redukce subjektu na objekt (postoj mimo subjektivismus a objektivismus).

Asubjektivní fenomenologii dále svým způsobem rozvíjel *M. Merleau-Ponty*, v současnosti jí pak dotvářejí *R. Barbaras*, *M. Richir*.

átman

viz já

Aufhebung

viz škrtnutí

autentické bytí

bytí člověka (ryzí, původní, opravdové, svébytné), jež se vyrovnává s PRAVDOU o své EXISTENCI, dosahuje SEBE SAMA, je věrné sobě, odmítá veškeré iluze o sobě a o světě (ztracenost ve světě a veřejnosti se rovná neautentičnosti), odhodlaně a předjímavě se otevírá SVĚTU, BYTÍ jako takovému i svému vlastnímu bytí (jáství, svojství, svěbytí, bytí-sebou, tubytí).

Autentické bytí člověka se definuje ze sebe, nikoli zvenčí (nepodléhá tlaku žádného „se“

vnějšně společenského života, je nemanipulovatelné), a taktó dosahuje svou svobodu a výlučnost své volby. Vztah k bytí a nicotě patří mezi základní znak autentického lidského bytí. Neautentická existence sama sebe ztrácí, nekonstituuje se ze sebe, nevztahuje se k bytí svému i k bytí v celku, odmítá nést odpovědnost za svou svobodu, stagnuje a podléhá konvencím a vnějškovosti (zároveň je třeba být citlivý k důvěrně známým skutečnostem našeho světa, které s sebou mohou nést svou pozitivitu).

Žít autenticky znamená přijmout odpovědnost vůči bytí, žít v určitém odstupu od průměrné každodennosti, od ztročujících většiny (*J. Patočka, K. Jaspers, M. Heidegger, P. Sloterdijk*). V *Husserlově* fenomenologii se dospívá negací předsudků k živému zdroji, k prapočátku, kdy se objevuje živoucí (autentická) přítomnost. U *Heideggera* si a. b. (autentický život existence) podržuje vždy extatický charakter, vztah k budoucnosti, odhodlanost a volbu. Ve jménu autenticity se v očích *A. Camuse* obnovuje zřídlo/pramen revolty, a tak je existence schopna říci pokřivené skutečnosti „ne“. Obnovuje se potřeba pravdy, jednoty, krásy, dobra, míry. Z pozice *J.-P. Sartra* a. b. skutečně jedná, nevymlouvá se, nenechá se nikým a ničím manipulovat. Autentický je podle *P. Ricoeura* takový aktér, který jedná eticky, nalézá sebe sama (ipseita, franc. *soi*) a zároveň se překračuje k druhému.

A. b. (autenticita, vůle k autenticitě) vyjadřuje původnost (ryzost, upřímnost, živoucnost existence). Filozoficky znamená např. zbavení se abstraktní univerzality německého idealismu, s jakým přistupoval k já, k existenci. Právě v existencialismu je zdůrazněn přechod k subjektivní pravdě. To vyžaduje neustálý pohyb sebetvorby a sebezpřekračování, subjektivní oddanost pravdě, jak to bylo vyzdviženo již u *S. Kierkegarda, F. Nietzscheho*. Lidská existence „zmistruje“ sebe samu (odhaluje se jí ontologická struktura sebe sama); tak spěje k autentickému sebevjadření v každodennosti, a to

na základě věrnosti svému opravdovému rozvrhu.

autopoiesis

z řec. sebeutváření, sebetvorba – charakterizuje podstatu živých SYSTÉMŮ s jejich neustále se obnovující sítí sebezprodukcí procesů. Organismus jako výraz sebeudržující JEDNOTY je s to se sám (autonomně) organizovat.

Opakem autopoietického systému je systém allopoietický: vytváří něco jiného než organizace sama (*H. Maturana, F. J. Varela*).

axiologie

viz **neantropocentrická axiologie**

B

banalizace

podle *V. Bělohorského* proces zneosobnění, kdy jsou PŘIROZENÝ SVĚT a PŘIROZENÉ VĚDĚNÍ zatlačovány do neskutečnosti; osobní VĚDĚNÍ a SVĚDOMÍ, před nimiž by MOC mohla být vinna, jsou drceny a zesměšňovány.

Na banalizaci zločinů a zla probíhajícího takřka mechanicky poukázala *H. Arendtová*. O banalizaci nástrojů technologického zkoumání a informačních technik, panoptické kontroly, „chladného vnímání a cíhavého pohledu“ uvažuje *P. Virilio*.

básnické

podle *M. Heideggera* to, co klade v počínání básníka a myslitele KRÁSU a PRAVDU BYTÍ (posvátného), na základě čehož pak mohou lidé žít na zemi básnivým (autentickým, ryzím, poetickým) způsobem.

Z bezprostřednosti básnického živlu otevírá básník jsoucno, o němž zpívá (ve výrazu své subjektivity), své pojetí bytí převádí ve slova; dávají se mu věci v původní řeči věcí, přibližuje se ke zdroji bytí (blížkost, skryté samo), aniž ho kdy dosáhne úplně. Básnění (v širším smyslu jako znamenání a zvýznamňování světa a země) vede k přítomnosti

pravdy a krásy, vyjadřuje to, co zůstalo nevyjádřeno pojmy tradiční metafyziky. Myslitel (stejně jako básník, tvůrce, umělec) se stává prostředníkem (zjevovatelem, poslem) tajemství bytí; tak se zakládají dějiny lidstva. V básnění se přijímá míra bytí do jazyka, vyjadřuje se nevyjádřitelné (posvátné); tak je i myšlení původním básněním (nikoli ovšem ve smyslu poezie; jde o myslivé básnění, jež je s to do určité míry vynášet na světlo tajemství bytí). Myšlení bytí je takto formou básnění. Básníci a myslitelé jsou pozorní k volání bytí, nechávají vyzářovat polyvalentní bytí součtveří; jsoucům dávají jména. Proces básnění (upomínajícího myšlení) je pojat jako obdarování ze zdroje bytí; tak lze opravdově pobývat na Zemi.

Sofokles, F. Hölderlin, K. H. Mácha, S. Kierkegaard, F. Nietzsche, G. Benn nahlédli a prožili bytnost básnictví. Z pohledu *L. Wittgensteina* by se filozofie měla básnit.

bázeň a chvění

u *S. Kierkegarda* úzkostně riskantní postoj jednotlivce vůči ABSOLUTNU (transcendentnu); tomu se zároveň ve svém NITRU jedinec otevírá. Bázeň a chvěním je tedy třeba procházet (jako již z pohledu *Pavla z Tarsu*, dále u *T. Halíka*) – jen tak se lze přibližovat k numinóznímu (božskému), stávat se skutečným (realizovaným) jedincem, svým pravým JÁ (sebou samým), a dosahovat tak pravdy.

Určité naladění básně (ostychu) jako souměřitelnost s počátečním bytím pěstoval ve své filozofické hermeneutice *M. Heidegger*. *J. Derrida* posiloval demokracii svým příslibem naděje, v bázeň a chvění však překračoval tradiční osvícenskou emancipaci i logiku technokapitálu. Zemi nelze obětovat ziskuchtivému kapitálu (*J. Šmajsa*).

bdělost

schopnost hlubšího chápání věcí a dějů, kdy v sobě rozžijeme SVĚTLO pravého vědění a poznání. Jen DUŠE, která má „vnitřní světlo“, je s to spět k opravdovému pochopení.

K tomu je zapotřebí b. ducha, střízlivost duše, nepropadání smyslům a tělesnosti (*Buddha, Platon, Ježíš Kristus, Klement Alexandrijský, K. Jaspers*). Tehdy se můžeme dostávat z temnoty nevědění a pravda může přicházet k bdělému. Bdělou pozornost vůči bytí a vroucí vytrvalou b. (*Inständigkeith*) vůči machinaci a zjednávání nenásilně prosazoval *M. Heidegger*.

Befindlichkeit

viz **naladěnost, rozpoložení**

behaviorismus

mechanistický filozofický a psychologický směr, který zkoumal ČLOVĚKA převážně jen z hlediska jeho reakcí na vnější podněty. I chování kryš vysvětloval *B. F. Skinner* na podkladě působících podmínek (faktů zapřičiňujících chování).

Besinnung

viz **myšlení, rozjímající myšlení, machinace, zjednávání**

bezčasí

viz **perichronosofie**

bezdomoví

podle *M. Heideggera* ÚDĚL člověka, spjatý s neschopností moderního člověka skutečně zakoušet BLÍZKOST bytí; tím je dáno jeho selhání v schopnosti opravdu (bytostně) bydlet (pobývat) na ZEMI. Odehrává se pouhé technické odkrývání BYTÍ. *I. Dubský* hovořil o „pocitu b.“. Skrze b. nám však může být dán domov.

Již *K. H. Mácha* hovořil o b., že nemáme na světě „domov žádný“. Moderní člověk nenaslouchá svému ontologickému já, neladí se na bytí samo, neodvažuje se otevírat posvátné přírodě a světu v celku. B. lze překonávat pouze jako starostliví ochránci bytí, kdy vyjdeme z násilí metafyziky a budeme spět k ryze post-modernímu světu.

bezduchost

podle *S. Kierkegarda* ztráta SÍLY DUCHA; duchaprázdnost. Může být „řečovou mašinou“ např. pro politická hesla. Jde o stagnaci ducha, pitvoru ideality, jež „vše jen vlašně ohmatává“; nic nepojímá jako sku-

tečný ÚKOL. Duch není kladen v hlubokém smyslu jako duch. I určitý typ „dunchapl-nosti“ může být též duchaprázdňný, jde-li např. o postoj pýchy a ješitnosti (vzhledem k zoufalství, úzkosti). V bezduchosti není žádná ÚZKOST: ta přistupuje k bezduchosti ve chvíli probuzení ducha.

Proti bezduchosti vystupoval již **G. W. F. Hegel**. **M. B. Matušík** vidí b. kruté vůle k moci, b. určitých typů religiozity, b. ďábelského zla dneška. B. se projevuje v bezmezné (falešné) účtě k zoufale (démonicky) se maskující kruté autoritě, v neprozřelé účtě k různým „velkým inkvizitorům“ s jejich diletantstvím moci a polovzdělanosti. Proti takové bezduchosti snadno přecházející v krutost a démonické zlo je třeba klást odpor.

bezedno

něm. *Ungrund*, bezzákladovost – podle mystiky kořen (prapůvod) BOŽSTVÍ; PRABYTÍ samo, NICOTA. Do bezedné propasti (chaos, nebytí) lze nahlédnout jen v určitém výjimečném okamžiku – i odtud může povstat zárodek řádu a zákona.

U **J. Böhmeho** značí b. život sám jako věčně živý oheň. Z tohoto kořene vše povstává (dobro i zlo). Psychologicky myšleno je pak b. nevědomí, v němž je skryto božské centrum (jiskérka boží, božská jiskra, perla v duši, lat. *scintilla animae*) jako základ duše. V této hloubi duše může být člověk účasten mystiky božství. **I. Kant** hovořil o prazákladu všech věcí světa, který dává jednotu veškerenstvu; tento prazáklad je propastí. Z pohledu **N. A. Berd'ajeva** je b. božské nic jako prvotní (bezpočáteční) potence. **M. Heidegger** pojal bytí jako bezedně propastné, jako „svatý chaos“ (světlna bytí). B. je původním bytováním základu, základem ve svém sebeskrytí. Také podle **M. Ajvaze** lidská existence ve své ryzí podobě nachází cestu k bezednu.

bezmoc

zkušenost, kdy jsme jakoby bez sebe a bez SVĚTA, bezmocní vůči SKUTEČNOSTI; moment, kdy ztrácíme SEBE SAMA, SVOU možnost vskutku být (sebeztráta).

A. Koubová hovoří o neintencionální zkušenosti, kdy na jednotlivce doléhá neurčitá moc, která ho dostává do oblasti mimo sjednocující porozumění. U **M. Heideggera** se naopak pro naše tubytí otevírá v kritickém bodu obratu možnost setkání se sebou samým (návrat k sobě), kdy se nám zjevuje autentická existence. Dochází k překročení stavu tísnivé nehostinnosti (bezmoci).

bezpodmínečnost

bezvýhradnost, naprostost – BEZPROSTŘEDNĚ přístupný základ poznání či zdroj praktických principů jednání ap.

U **M. Heideggera** dosáhne-li tubytí statusu bezpodmínečnosti, stává se samo sebou, skutečnou existencí, jež není ničím podmíněna; tehdy uskutečňuje své vlastní možnosti. Podobně již **Kierkegaardův** autentický jedinec se ve skoku odvažuje bezpodmínečně (absolutně): není tu žádné „proč“. To, co jedince určuje, je bezpodmínečno (absurdno, tajemství bytí); je tu jen bezpodmínečný (bezprostřední) vztah k bytí, k pravdě, k bezpodmínečnu (věčnu).

bezprostřednost

pojmem vyjadřující přímé (bezprostřední) označení daného – bez jakéhokoli ZPROSTŘEDKOVÁNÍ; ve vztahu k člověku sféra přirozeného (přírodního), vitální sféra PUDŮ, AFEKTŮ, tužeb, VÁŠNÍ; b. vidění, slyšení, sféra TĚLESNĚHO, SMYSLOVĚHO; realizuje se mimo pojmy, mimo reflexivní vztah k sobě jako bezprostřední (iracionální) účast na dění, životě, díle, bytí ap. Existují tedy různé typy bezprostřednosti (od smyslové k DUCHOVNÍ bezprostřednosti).

G. W. F. Hegel hovořil o bezprostřední přítomnosti absolutna jako o logice *parúsie*: subjektu se absolutno zjevuje bezprostředně. U **S. Kierkegarda** lze dosahovat určité (paradoxní) jednoty bezprostřednosti a reflexe, lze dojít k úplnému vztahu přirozené sféry bezprostřednosti a reflexe. Tehdy člověk dosahuje skutečně sebe sama (skryté svojství, svébytí, bytí-sebou). Skutečně vědění a poznání má zaručit autenticky bezprostřední

účast na životě. Bezprostředně „nás osvětluje světlo pravdy absolutna“; v bezprostřednosti pouhého života však nelze uvíznout (*M. Heidegger, J. Patočka*). V pouhé horizontální bezprostřednosti nelze ulpět, je důležité chápání vertikální transcendence. V *Husserlově* fenomenologii se při *epoché* osvobozujeme od bezprostřednosti daného. Dále se snaží fenomenologie chápat subjekt nikoli abstraktně, nýbrž ve smyslu živoucí bezprostřednosti; takový subjekt je schopen v bezprostřednosti své žité zkušenosti uchopit smysl fenoménů. Filozof si ponechává jistou b., s níž se vztahuje k chaosu: podobně se bezprostředně otevírá chaosu básník (tvůrce), který je schopen ho zprostředkovávat druhým (*G. Deleuze, F. Guattari*).

bezpředsudkovost

Avenariovo a posléze *Husserlovo* úsilí o vyřazení převzatých soudů, jejich „uzávkování“ a „očistění“; sebevýchova k důsledné BEZPŘEDPOKLADOVOSTI, K OTEVŘENÉMU postoji ke skutečnosti, k postupu přiměřenému věcem, jak jsou samy o sobě ve své PRAVDĚ. Podle *E. Husserla* tento postoj vede k VIDĚNÍ dosud neviděného. FENOMENOLOGII tak jde o bezpředsudečnost, o nezaжатou věcnost pohledu spjatou s EVIDENTNÍ intuící. Žádný před-sudek, žádnou domnělou samozřejmost nelze nechat nedotázánu.

bioetika

vědecká a filozofická disciplína zdůrazňující kvalitu ŽIVOTA (*bios*) s ohledem na přežití ČLOVĚKA na Zemi; využívá biologického a ekologického POZNÁNÍ, jež se týká života všech živých bytostí jsoucích na planetě Zemi; hledá nový VZTAH (jednotu) člověka a PŘÍRODY, aby nedošlo k ničení podmínek pro život nejen lidí, ale i zvířat, rostlin ap.; tak dospívá k určování norem a pravidel pro dobrý život člověka a všeho živého na Zemi.

Průkopníkem bioetiky je *V. R. Potter*. B. probouzí člověka k uvědomění nutnosti ochrany všech živých bytostí planety. Dobré vztahy

nelze pěstovat jen ve vztahu člověka k člověku, nelze se omezovat jen na to, ale je třeba vzít v úvahu i vztah k celku živé přírody, a tak zohledňovat práva všech živých bytostí na Zemi. Etika se deantropocentruje a stává se zaměřenou na život v celku. Živé druhy (včetně člověka) nelze bezostyšně využívat, proto je nutno hledat hranice a meze pro lidskou činnost ve vztahu k přírodě a všemu živému v ní. Člověk si uvědomuje svou začleněnost do přírody (jsme její součástí) a zároveň svou odpovědnost vůči ní (*H. Jonas, A. D. E. Naess, K. M. Meyer-Abich*). Člověk konečně překonává svůj panský (sobecký) postoj k přírodě. Nastupuje biosolidarita se vším živým, účinná solidarita s přírodou. S tím jde ruku v ruce zásadní přeměna života v zájmu zachování planety Země. Bioetiku rozvíjejí dále *G. Hottos, P. Kemp, L. Siep, P. Singer*.

biologismus

viz **naturalismus**

bios

viz **život, bioetika**

bios théorétikos

viz **teorie**

blaženost

řec. *eudaimonia* – úplné ŠTĚSTÍ; *Sextos Empeirikos* hledal b. v klidu zbaveném všech mlnění.

Z pohledu *B. Spinozy* je b. výrazem vědomého sjednocení subjektu s nekonečnem (podobně u *G. W. F. Hegela*), kdy se přibližujeme božskému stavu duše. *S. Kierkegaard* určil zbožnost jako vztah k věčné blaženosti, k níž lze dospět radikálně subjektivně, existenciálně; jedinec dosahuje sebe sama v nekonečné jasnosti, dotýká se teď a zde věčného bytí – ve svém vlastním existování (jako posléze u *T. G. Masaryka*). *A. Schopenhauer* dosahoval blaženosti (nesmrtelnosti) skrze popření (znicotnění) vůle. Naopak *F. Nietzsche* znal blaženství tvorby, sebetvorby, sebestroměny (stupňovaná existence), přivlastnění si nauky o věčném návratu; hovořil o „dětské hře“ blaženosti. I v náhledu *M. Heideggera* se spěje k ur-

číté blaženosti duše, ke stavu bytí, kterého dosahuje pravá a realizovaná (gradovaná) existence.

blížkost

nepřítomnost ODSUPU (distance); výraz ryzího existenciálního souznění, bytostně vzájemnosti; možnost DOTEKU se sebou samým/samou, kdy jsme si nablízku. B. světa se nám dává skrze věci, druhé.

U *M. Heideggera* jde o uchopení počátečnosti počátku (prabytí, blízkosti samé jako dimenze času), z níž se odehrává (odvíjí, děje se) konkrétní konstituce (utváření) temporálních významů struktury bylo-je-bude jakožto smysl bytí; tak se významově utváří základní orientovanost světa, dotýká se nás a my se s ní můžeme zkušenostně vyrovnávat; necháváme jsoucna vystupovat do zjevnosti (pravdy, krásy), jsme-li v blízkosti (něm. *Nähe*) bytí (přibližování); jde tedy o zaručení přístupu k bytí. Tak se dostáváme k blízkosti (původu, počátku) jako k tomu, co je jediné hodno myšlení a básnění (jako již u *Platona*). I lokálně je třeba pěstovat pravou b. sousedství v místě, kde bydlíme. Domov je „krajina blízkosti“. O to, co je nablízku, je třeba dbát, pečovat, opatrovat věci, umělecké dílo ap.

Do blízkosti srdce světa a všeho stvoření se dostával *P. Cézanne*, *P. Klee*, *R. M. Rilke* aj. B. bytí lze u *G. Bachelarda* nazřít v snění samoty. V pohledu *P. Ricoeura* se původní b. projevuje v intimním (autentickém) vztahu k sobě samému (dbát na sebe sama) a k druhým lidem (bližním).

blížní

viz **druhý**

bohové

tí neznámí, jež podle *M. Heideggera* určitým způsobem pronikají do našeho světa. Básník (jako *F. Hölderlin*) jmenuje bohy. Tak se spolu s bohy zjevuje i BYTÍ a SVĚT (jak to činí myslitelé). Bohové se projevují prostřednictvím SIL, které vše ožívují, jsou těmito silami. Básníci pak mají schopnost tyto síly zakoušet, pobývat u POSVÁTNEHO

a ve svém zpěvu vyjadřovat jeho skladbu. Božské a posvátné otevírá časoprostor projevu bohů a tvaruje prostřednictvím básnických myslitelů pobývání ČLOVĚKA na zemi.

boj

viz **polemos**

bolest a utrpení

TRAGICKÉ polohy ŽIVOTA; pohyb přes mnohé (rozmanité) k jedinému (JEDNOMU) a neobvyklému (nevýslovnému, nezbadatelnému); podle *M. Schelera* zdroj TRANSCENDENCE lidské EXISTENCE, kdy se trpícímu přisuzuje nová kvalita urozenosti. B. a u. mohou podněcovat k růstu, vést ke skutečnému zduchovnění a zralosti DUŠE.

Pro *S. Kierkegaard*a je b. a u. cestou (transcendenci) k sebezpoznaní; to vede k vykoupení života z bolesti a utrpení. Skokem se lze dostávat z utrpení (zoufalství, úzkosti) a zpět k vyššímu (duchovnímu) typu poznání (podobně již u *Buddhy*). *F. Nietzsche* se snažil b. a u. přeměnit v radost, hru, tanec, smích; b. a u. dokonce mohou stimulovat život sám, vést k přitakání životu, k nadčlověku. *O. Březina* spěl k přehodnocení bolesti a utrpení kladnou vůlí, jež míří k vyššímu (hlubšímu) poznání, k probuzení duchovního života. U *M. Heideggera* prozařuje bolestí jako trhlinou součtveří světa.

boží hra

viz **hra světa**

božnost

viz **methexis**

božské

poslední JEDNOTA (TAJEMSTVÍ) BYTÍ, chápaná (METAFYZIKOU) jako pramen všeho JSOUCNA, který ve všem trvá; ve světě mýtu prapůvodní ŽIVOT a SVĚT, k nimž směřuje lidský život jako k jedině skutečnému světu pravorů. K božskému se lze vztahovat jako k *arché* světa a smyslu bytí, nacházet ho (zrcadlit) v sobě (MYSTIKA, GNÓZE, HERMETISMUS). B. transcenduje (překračuje) pojmové představování.